

Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?

Ruşen Keleş

Ülkemiz 60 yıldır hızlı bir kentleşme olgusu ile karşı karşıyadır. 1950’lerin başlarında %20’lerde olan kentli nüfus 2010 yılında %75’i geçti. Nüfusu 10 bini geçen kent sayısı 500’e yaklaştı. Anadolu’ya serpiştirilmiş, nüfusu 100 binin üzerinde 61 kentimiz var. Türkiye milyonluk kentlerinin sayısı 7’yi bulan bir ülke oldu.

Bakış açınıza bağlı olarak, bu sayılarla övünebilirsiniz. Tıpkı, kat sayıları yükselen göz kamaştırıcı gökdelenlerin çoğalmasıyla övünenler gibi... Ama unutmamalıyız ki, sağlıklı ve verimli bir kentleşmenin yanıltmayan ölçütü salt sayılar olamaz. Köyde ve kentte yaşamakta olan nüfusun köye ve kente, ulusal ekonomiye neler kazandırmakta olduğu dikkatle izlenmelidir. Kalkınma sürecinin tarımsal nüfusun kentlere göç etmesini zorunlu kıldığı yanlış değildir. İşgücünün tarım dışı kesimlerde çalışmasını sağlamak, yatırımların türüne ve düzeyine bağlı olarak sanayileşmeyi hızlandırabilir ve kentlerde kişi başına düşen ulusal gelirin artmasını olanaklı kılabilir. Gerçekten, hızlı bir sanayileşmeyi ulusal kalkınma politikasının hedefi yapmış olan ülkelerde köyden kente göç, kentlerde yaratılan iş olanakları yardımıyla özümser ve beslenir. Böylesi bir kentleşmeyi sağlıklı bir gelişmenin sonucu olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

Ne yazık ki, ülkemizin kentleşmesi bu özelliğe sahip olmaktan uzaktır. Uluslararası işbölümünün gerekli kıldığı ve uluslararası sermayenin belirlediği doğrultuda, ulusal kalkınma politikamızın hedefi artık ciddi bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek değil. Ekonominin büyümesi geniş ölçüde mali araçlardan yararlanarak birtakım oyunlar oynanmasına, bir başka deyişle, para hareketlerine bağlı duruma getirilmiş bulunuyor.

İşgücünün kesimler arasındaki dağılımında dikkat çeken belirgin değişiklik, artışın imalat sanayiinde değil, hizmet kesimlerinde olmasıdır. Buna karşın, büyük kent merkezlerinde bile açık işsizlik oranlarının yüksekliği, sağlıklı bir ekonomik temele dayanmayan, ulusal ekonomiye yük olan bir kentleşmeyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Böyle bir kentleşme, kuşku yok ki, kırsal alanların yoksulluğunu kentlere taşıyan, maliyeti yüksek, yapay ve sağlıksız bir kentleşmedir.

Hızla artan nüfusun konut, eğitim, sağlık, ulaşım, yol, meydan, otopark, altyapı, yeşil ve açık alan ve çevre kirlenmesini önleme gibi hizmet gereksinmelerini karşılama yükü, ilke olarak, kent yönetimlerinin sorumluluğu altındadır. Çok az sayıda kentimiz böyle bir yükün altından kendi olanaklarıyla kalkabilecek durumdadır. Kaçınılmaz olarak, yük, ya tümüyle devletin, son çözümlenmede halkın, omuzlarında kalmakta; ya da devletle belli ölçülerde paylaşılmaktadır. Kentleşmenin hızı görev ve kaynak paylaşımındaki bu dengesizliği artırmakta, kent yönetimlerini devlete daha da bağımlı duruma getirmektedir.

Makro-ekonomik boyutları açısından bakıldığında, kentleşmeyle birlikte yoksulluğun azalmadığı, hatta arttığı gözlemleniyor. Bugün artık, salt gecekondu değil, kentlerin çöküntü bölgelerine sıkışıp kalmış, kentsel dönüşüm adıyla yürütülen müdahaleler sonucunda ortada kalmış olanlar da yoksulluk yuvalarında yaşayanlara eklenmiş durumda. Gelir dağılımındaki artan dengesizliklerin oluşmasında, sanayileşmeyi, yoksulluğu, emekçiyi göz ardı eden liberal politikalarda direnmenin önemli payı var.

Ama, hiç kuşku yok ki, olayın maddi olmayan, ekonomi dışı yönleri de göz ardı edilemeyecek ölçüde önem taşıyor. Bu bağlamda, üzerinde durulması gereken üç nokta var. Bir kez, olagelen biçimiyle kentleşme, insanların tavır ve davranışlarında kentliliğe özgü değişikliklere yol açmıyor. Davranış değişikliklerinin itici gücünün, tam istihdam koşulları, verimli bir çalışma ortamı ve çağdaş bir eğitim olduğu herkesçe biliniyor. Bu koşullardan hiçbirinin yeterince var olmadığı kentsel ortamlarda,

köyden kente göç etmiş olanlar, kaçınılmaz olarak köylülüklerini kentlerde de sürdürüyorlar.

İkinci olarak, tüm toplum, görsel iletişim araçlarının ve yazılı basın da düzenli dürtüsü ile öz değerlerinden hızla koparılıp uzaklaştırılıyor. Bu olumsuz değişimden en büyük payı alanlar kentler ve kentlilerdir. Yerleşik ulusal ve evrensel değerlerin yerini, tüketim artışına dayalı, küresel sermayenin karlılığını çoğaltan etkinliklere yönelik alıyor. Rant arayışları içinde, kültür, tarih, doğa, mimarlık ve sanat değerlerinin paraya dönüştürülmeleri kural, korunmalarıysa istisnai bir durum oluyor neredeyse. Değer dizgelerinde olagelen değişimler kent kimliklerindeki yozlaşmanın temel nedenini oluşturuyor. Kentlerin beş yıldızlı otellerle, gökdelenlerle gerekli gereksiz alışveriş merkezleriyle, doğal değerleri tahrip eden köprüler, alt ve üst geçitlerle doldurulması küreselleşme tutkusunun kentlere yansıyan sonuçlarından. Bu koşullar altında yalnız kentler kimliklerini yitirmekle kalmamakta, ekolojinin dengesi de bozulmaktadır.

Üçüncüsü, merkezi ve yerel yönetimlerde görev alanların, kentleşmeyi dolaysız ya da dolaylı olarak etkileyen bu değişimler karşısındaki tavırlarıdır. Denilebilir ki, kentleşmemiş olma yönünden, genel olarak, yönetenlerin yönetilenlerden pek de farkı yoktur. Kentleri yönetenlerin devleti yönetenlerden farklı olması, toplumbilimsel açıdan da olanaksızdır özde. Hepsinin tavır ve davranışlarında köylülükten çok uzaklaşmamış olmanın açık belirtileri vardır. Kentleşmeyle ilgili karar, işlem ve eylemlerine her zaman hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi ilkelerin yön verdiğini söylemek kolay değildir.

En az onlar kadar sorumluluk taşıyan bir küme de, planı ve planlamayı, verimli ve sağlıklı bir kentleşme için zorunlu bir araç saymak yerine, "kökü dışarıda" ve "modernist" bir araç olarak değerlendiren küreselleşme yanlısı aydınlarımızdır. Küreselleşmeye karşı boyun eğmekten başka bir seçeneğimiz olmadığına inanan bu aydınların gözünde, kamu yararı ve toplum yararı gibi kavramlar, bireylerin çıkarlarının toplamından farklı bir değer değildir. Kanımca, sağlıklı ve dengeli bir kentleşmeyi

rant peşinde koşan aktörlerin insafına terk etmekte duraksama göstermeyen bu tür aydınların aydınlığından kuşku duymak gerekir.

Açıkça görülüyor ki, küreselleşme, her alanda olduğu gibi, kentleşme, turizm, ormancılık, kentsel topraklar, tarih, doğa ve kültür, çevre gibi alanlarda ulusal politika uygulama şansını ortadan kaldırıyor. Tüm politikalar bu çerçevede biçimlendiğinden dillerden düşürülmeyen sürdürülebilir kalkınma ilkesi kağıt üzerinde kalıyor. Koruma ile kullanma, ekoloji ile ekonomi, bireylerin çıkarlarıyla toplum ve kamu yararı, politikacıların söylemleriyle eylemleri, toplumun uzun erimli çıkarlarıyla kısa erimli çıkarları arasındaki dengeler hızla bozuluyor. Gelecek kuşaklar, tarih, doğa, kültür ve mimarlık değerlerinden yararlanma haklarını gidecek yitiriyor. Hem uluslararası yükümlülüklerimizden, hem de Anayasamızdan kaynaklanan konut ve çevre hakları, ulaşılması olanaksız idealler olarak kalıyor.

Kentleşmenin ülkemizde kime ne kazandırmakta olduğu sorusuna yanıt ararken akla gelen başlıca düşüncelere kısaca yer verdim. Toplumun rant arayışçıları dışında hiçbir kesimine kazanç sağlamayan, toplumsal maliyeti çok yüksek bir kentleşme karşısındayız. Öyle anlaşılıyor ki, toplum ve kamu yararı kavramlarının, kentleşme bağlamında yeniden tanımlanmasında zorunluluk var. Çözüm kentleşme kültürüne sahip bir toplum olmamıza bağlı görünüyor. O da elbette akşamdan sabaha gerçekleşmeyecek.

Prof. Dr. Ruşen Keleş: 1932’de Trabzon’da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. 1965’te doçent, 1971’de profesör oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde iki dönem (1971-1975) dekanlık yaptı. ABD ve Japonya’nın çeşitli üniversitelerinde araştırmacı ve konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Ankara Üniversitesi SBF’de, ODTÜ’de, Bilkent Üniversitesi’nde, TODAİE’de Kentleşme, Yerel Yönetimler, Kentsel Siyaset, Çevre ve Konut Politikaları gibi dersler verdi ve vermeyi sürdürüyor. KKTC’de Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Çevre Hukuku ve İmar Hukuku dersleri de vermektedir.